

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

БУДИМПЕШТА - БЕОГРАД, 2013

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ:
СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Српски институт – Етнографски институт САНУ
Будимпешта – Београд
2013

SERBIAN INSTITUTE
Collection of Papers

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Collection of Papers, Volume 29

**ETHNOLOGY OF SERBS IN HUNGARY:
SITUATION AND PERSPECTIVES**

Editors in chief

Pera Lastić

Dragana Radojičić

Editors

Pera Lastić

Mladena Prelić

Secretary

Zoltán Bada

The content of the publication was accepted at the meeting
of the Editorial Board of the Institute of Ethnography SASA,
April 23th 2013

BUDAPEST – BELGRADE 2013

СРПСКИ ИНСТИТУТ
Зборник радова

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Зборник 29

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Главни и одговорни уредници
Пера Ластих
Драгана Радојичић

Уредници
Пера Ластих
Младена Прелић

Извршни уредник
Золтан Бада

Садржај зборника бр. 29 усвојен је на седници
Редакције Етнографског института САНУ одржаној
23. априла 2013. године

БУДИМПЕШТА – БЕОГРАД 2013

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Штампање зборника је помогао
Фонд Министарства за људске ресурсе Мађарске.

Уредници
Пера Ластих
Младена Прелић

Извршни уредник
Золтан Бада

Издавачи
Српски институт – Будимпешта
Етнографски институт САНУ – Београд

За издавача
Пера Ластих
Драгана Радојичић

Рецензенти
академик Војислав Становчић
др Гордана Благојевић

Превод (мађарски језик)
Золтан Бада
Пера Ластих

Превод (енглески језик)
Гордана Ристић

Лектор и коректор (српски језик)
Јасмина Станковић

Лектор и коректор (мађарски језик)
Ксенија Сушић-Марков

Компјутерски слог и штампа
Alfa Press Design Kft.

Тираж: 500

ISBN 978-963-08-8520-1

ISBN 978-86-7587-072-2

САДРЖАЈ

Предговор.....	7
Пера Ластих: <i>Етнoлoшкa истраживања Срба у Мађарској и Српски институт</i>	10
Марија Киш: <i>Пола века истраживања етнографије и етнологије Срба у Мађарској</i>	17
Душан Дрљача – Младена Прелић: <i>На добром путу: Етнологија Срба у Мађарској</i>	23
†Ђуро Шарошац: <i>Сећање на оснивање „Јужнословенског базичног музеја” у Мохачу и сакупљање етнографског материјала међу Србима у Мађарској (1965-1999)</i>	38
Ђуро Франковић: <i>Митска бића у веровањима Срба у Мађарској</i>	45
Боривој Рус – Пера Ластих: <i>Етнографска истраживања међу Србима у Десци</i>	49
Драгана Радојичић: <i>Етнографски институт САНУ и сарадња са Српским институтом – Будимпешта</i>	59
Младена Прелић: <i>Етнички идентитет Срба у Будимпешти и околини: истраживања Етнографског института САНУ</i>	65
Мирослава Лукић-Крстановић – Мирјана Павловић: <i>Срби у Батањи: Истраживања Етнографског института САНУ</i>	77
Милеса Стефановић-Бановић: <i>Етнoлoшкa истраживања на основу архивских извора Епархије будимске: значај и могућности</i>	85
Биљана Сикимић: <i>Преглед теренских истраживања Срба у Мађарској обављених у оквиру Балканолошког института САНУ, Београд (2001–2010)</i>	93
Јелена Јовановић: <i>Српска етномузикологија и музичка традиција Срба у Мађарској: стање и перспективе</i>	103
Коста Вуковић: <i>Основни приступ и циљеви пројекта „Слика и памћење – програм евидентирања, дигитализације и обраде старих и архивских фотографија о Србима у Мађарској”</i>	111

Золтан Бада: <i>Библиографија етнографије Срба у Мађарској: смернице за остваривање једног научног пројекта</i>	115
Ана Ковачова: <i>Резултати и искуства етнографских истраживања Словака у Мађарској</i>	125
ПРИКАЗИ	135
Борислав Рус: <i>Два часописа из едиције посвећене етнографији и етнологији националних мањина у Мађарској: Етнографија Јужних Словена у Мађарској (1975–1993) и Етнографија Срба у Мађарској (1997–)</i>	137
Золтан Бада: <i>Поводом стоте годишњице излажења једне књиге о Србима у Угарској (Велимир Југа: Срби у земљама свете круне Угарске)</i>	147
ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ (ПРОГРАМ НАУЧНОГ СКУПА)	153
ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОКРУГЛОГ СТОЛА	159
ЗАКЉУЧЦИ	163
ETHNOLOGY OF SERBS IN HUNGARY: SITUATION AND PERSPECTIVES (SUMMARIES)	167
MAGYARORSZÁGI SZERBEK ETNOLÓGIÁJA: HELYZETKÉP ÉS TÁVLATOK (ÖSSZEFOGLALÓK)	179

Душан Дрљача – Младена Прелић
 Етнографски институт САНУ, Београд

НА ДОБРОМ ПУТУ: ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ¹

Сажетак: Етнолошки радови о Србима у Мађарској сагледани су у светлу онога што је објављено у зборницима конференција у Бекешчаби (1975–2004), часописима *Етнографија Јужних Словена* (1975–1993) и *Етнографија Срба у Мађарској* (1997–), само једног броја *Folklór és tradíció* (VII, 1994), као и неких чланака и књига публикованих у последње четири деценије у Србији и Мађарској на српском језику. Тематском сврставању подвргнути су радови који се по свом садржају односе на Србе у Мађарској, етнолингвистичке синтезе, студије о породици, историјско-архивистички компендиј о оптирању, али такође и историјски романи из прошлости Срба у Мађарској и оптаната у Србији, а све то у складу са схватањем да аналитичке монографије претходе синтетичком раду и да га допуњују. Све побројано, уз додатак једне социолошке студије о староседеоцима и анализе статистичких података о Србима у Мађарској, веома добро се уклапа са широко схваћеном проблематиком етнолошких наука. Уз то, није заборављена ни научно популарна делатност.

Кључне речи: Срби у Мађарској, етнолошка истраживања, етнолошка и литерарна дела, анализа, истраживачки кадар

У овом раду одлучили смо се да покушамо обухватити етнолошку продукцију о Србима у Мађарској, стављајући је у нешто шири контекст, укључујући и књижена дела која могу да се сматрају вредним изворима за проучавање менталитета, културне историје и свакодневног живота ове заједнице.

Први подстицаји за научно-етнолошко истраживање Срба на територији данашње Мађарске припадају Мађарском етнографском друштву, које је од својих почетака крајем XIX столећа (Народна секција постоји од 1889. године), с прекидима приступило и подржавало проучавање националних мањина у својој земљи.² У те почетке незаобилазно убрајамо

¹ Овај рад је настао као део пројекта *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* (177027), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

² Најстарији чланак који се односи на Јужне Словене на територији Мађарске представља рад Ђерђа Беркића који се односи на групу која себе назива Рацима, или Рацима-Хрватима, католичке вере, на острву Чепел. Berkity György, *Nepismertetés* (Познавање народа), 1839, *Tudománytár IV, Budán*, 314–331. Нав. према: М. Киш, Из историје етнографског истраживања Срба и Хрвата у околини Будима, *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, 4, 1982, 43.

прилоге мађарских етнографа који дају податке о Србима: Јаноша Јанка,³ Пала Хунфалвија⁴ и Велимира Југе.⁵

Поред тога и неки извори општијег карактера који сведоче о етничком шаренилу тадашње Угарске драгоцени су и за документовање начина живота српске заједнице – нпр. *Magyarország geographiai szótára* (Географски речник Мађарске), I/IV, Pest, 1851 од Елека Фењеша (Fényes Elek), *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben* (Аустроугарска монархија у речи и слици), Magyarország. II k. Budapest, 1881, или вишетомна едиција *Magyarország vármegyéi és városai* (Мађарске жупаније и градови), у чијем I тому, који се односи на бачко-бодрошку жупанију (Budapest, 1909), опширан текст о Србима има Антоније Хаџић (Hadzsics Antal). У изузетно важне изворе о Србима у Угарској, касније Мађарској, убрајамо и изворе Српске православне цркве: матице рођених, венчаних и умрлих и црквене летописе који су систематски вођени од краја XVIII века, архивску грађу из Архива Епархије будимске у Сентандреји, као и статистичке податке (шематизме) Карловачке митрополије / Будимске епархије, који сведоче о становништву појединих насеља, посебно о организацији црквено-школског живота у земљи нашег северног суседа. У ове последње убрајају се шематизам Карловачке митрополије из 1878. године,⁶ шематизам Епархије будимске из 1896. године,⁷ као и шематизам Карловачке митрополије по подацима из 1905. године.⁸ За историју цркве и школства треба свакако консултовати и рад Мите Клицина о уређењу црквених и школских дела у истој Митрополији,⁹ прилог историји српских школа Димитрија Кириловића,¹⁰ а из новијег доба чланак Бојане Чобан о српским основним школама у Мађарској између два рата.¹¹ Треба поменути и свеобухватно дело о историји Српске православне цркве, што наравно укључује и Карловачку митрополију, Радослава М. Грујића.¹²

Када говоримо о изворима на српском језику, за етнолошко проучавање живота Срба у Мађарској уочи I светског рата значајан је рад Павла

³ Jankó János, Adatok a pomázi szerbek néprajzához, *Turisták Lapja* I Budapest 1899.

⁴ Hunfalvy Pál, *Magyarország etnografiája*, Budapest, 1890.

⁵ Juga Velimir, *A magyar szent korona országában élő szerbek*, Nemzetiségi Ismertető könyvtár, IV, Budapest 1913.

⁶ Стеван Болманац, *Шематизам источно-православне митрополије српске у Аустро-Угарској*, Панчево, 1878.

⁷ Георгије Марјановић, *Први шематизам Православне српске епархије будимске*, издање Епархијске управе будимске, Сремски Карловци, 1896.

⁸ Мата Косовац, *Српска православна Митрополија карловачка, по подацима од 1905 године*, Српска манастирска штампарија у Карловцима, 1910.

⁹ Мита Клицин, *Уредба о уређењу црквених, школских и функционалних дела грчко-источне српске митрополије*, Сремски Карловци 1909.

¹⁰ Димитрије Кириловић, *Помађаривање у бившој Угарској, Прилог историји српских школа*, Нови Сад, 1935.

¹¹ Бојана Чобан, Српске основне школе у Мађарској између два рата, у: *Из наше прошлости III, Студије из повијести школства Хрвата, Срба и Словенаца у Мађарској*, Завод за издавање уџбеника, Будимпешта, 1981: 21-24.

¹² Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, изд. манастира Каленић, Крагујевац 1989. (први пут публиковано 1921. године).

Софрића,¹³ као и рад Тихомира Ђорђевића,¹⁴ а за међуратни период Лазара Терзина.¹⁵ Два последња рада публикована су са закашњењем, али представљају драгоцене изворе за време у којем су настали.

Мора се ипак приметити да су српски етнологзи ову проблематику дуго занемаривали. Много значајнији допринос све до осамдесетих и деведесетих година XX века давали су истакнути српски историчари, историчари уметности и лингвисти, и њихов рад је за етнолошку струку од највећег значаја. Поменимо најпре Алексу Ивића, затим Душана Ј. Поповића, Славка Гавриловића, Павла Ивића, Милорада Павића, Дејана Медакловића, Динка Давидова, Василија Крестића и друге.¹⁶ У оквиру САНУ 1976. године основан је Сентандрејски одбор, који је издао три броја публикације Сентандрејски зборник (1987, 1992. и 1997. године).

Изузетно је вредан допринос оних сарадника САНУ који су истовремено и припадници заједнице Срба у Мађарској, попут Димитрија Е. Стефановића (Београд/Сентандреја), као и спољних сарадника Академије – поменимо о.Ивана Јакшића (1910–2000, Будимпешта) и Косту Вуковића (Сентандреја). Из Матице српске (и Војвођанског музеја) помињемо троје изузетних истраживача: Божидара Ковачека, председника Матице, Федору Бикар и Александра Бачка.

За старија раздобља налазимо ослонац у делима писаца који су рођени или стварали у Угарској: Гаврила Стефановића Венцловића (1680–1749), Захарија Орфелина (1726–1785), Доситеја Обрадовића (1739–1811), Јоакима Вујића (1772–1847), Јована Стерије Поповића (1806–1856), Јаше Игњатовића (1822–1889), Лазе Костића (1841–1910) и других. Незаобилазно је и све што је у вези са животом и делом Саве Текелије (1761–1842).¹⁷

Што се тиче континуираног бављења етнологијом Срба и Јужних Словена у Мађарској у другој половини XX века, незаобилазно је име др Марије Киш, научне сараднице Етнографског института МАН.¹⁸ Изузетно велики допринос етномузикологији дао је прерано трагично преминули Тихомир Вујичић (1929–1975).¹⁹

Велики допринос сазнањима о српској заједници, између осталог и етнолошког карактера дали су културни и јавни радници – припадници ове заједнице, Љубомир Ластих (1923–1990) и Стојан Вујичић (1933–2002). Треба свакако споменути и Боривоја Руса, дугогодишњег уредника *Деш-*

¹³ Павле Софрић, *Празновање Бадњег вечера и Божића у Сентандреји с нарочитим погледом на његов прехришћански карактер*, Ниш 1903.

¹⁴ Тихомир Ђорђевић, Српске колоније у Будиму и околини, *Наш народни живот* III, Београд 247–261.

¹⁵ Лазар Терзин, Народни обичаји православних Срба у Мађарској, *Сентандрејски зборник* I, САНУ, Београд 1987, 347–388.

¹⁶ В. библиографије академика у издању САНУ.

¹⁷ В. нпр. *Сава Текелија и његово доба у огледалу савремене науке*, прир. Пера Ластих, Золтан Бада, Српски институт, Будимпешта, 2011.

¹⁸ Поред низа радова, пре свега о обичајима Срба (и других јужнословенских народа) у Мађарској, поменимо овде само монографију Kiss Mária, *Delszláv szokások a Duna mentén* (Обичаји Јужних Словена поред Дунава), Akadémiai kiado, Budapest, 1988.

¹⁹ *Музичке традиције јужних Словена у Мађарској*, Предузеће за издавање уџбеника, Будимпешта 1978.

чанских свезака, који је публиковао велики број прилога о обичајима и фолклору, већином о Србима у Банату. Аутор више радова о савременом положају српске националне мањине у Мађарској, који могу бити корисни и етнологима, је Пера Ластих.²⁰

Импулс истраживањима у Мађарској средином 70-их година поново даје Мађарско етнографско друштво. Од 1975. године, поново се организују народносне секције. Две конкретне активности су поспешиле истраживања: организовање Бекешчабанских сусрета културе, издавање зборника радова са тих скупова и покретање етнолошких часописа за одговарајуће националне мањине (1975. године покренута су четири – немачки, словачки, румунски и јужнословенски). Интензивирањем рада на проучавању националних мањина у својој земљи, настојало се постићи да та делатност заживи и у државама у окружењу, у Европи и свуда где Мађари живе у дијаспори. И био је то стварни импулс. Велики пројекти попут скупова у Бекешчаби, који покрећу десетине, па и стотину и више истраживача, импозантан (и делотворан) организациони одбор, састављен од врхунских стручњака и преводилаца, стабилно финансирање скупова, одговорност и истрајност у предузетом послу (сваке пете, а затим сваке треће године), окупљања гигантских размера, и то током готово три деценије (1975–2004), као и оно што посебно истичемо – улагање великих напора да се све саопштено у што краћем времену и објави. Био је то изванредан успех Мађарског етнографског друштва, и посебно, за етнологију Срба (и Хрвата) изузетно заслужног др Эрне Еперјешиа. Подршку овим скуповима давало је својим редовним учешћем 8-15 истраживача, етнолога и фолклориста из Србије, од којих неколико из Хунгаролошког института у Новом Саду (др Олга Пенавин, др Магдалена Веселиновић-Шулц, др Карољ Јунг, Геза Триполски и др.), углавном компаратиста. Од 70-их година XX века редовно, са рефератом, учествују истраживачи из Етнографског института САНУ, са пројеката проучавања националних мањина у Србији, нешто касније обједињеног са изучавањем етнологије Срба у окружењу и дијаспори.²¹ С распадом Југославије, број Срба изван матичне земље се нагло повећао, па тиме и истраживачке обавезе које према њима имају институције из матице.²²

„Продужено деловање” бекешчабанских конференција препознаје се и у склапању билатералних међуакадемијских споразума. Такав уговор је био склопљен између мађарске и српске академије, односно између њихова два института – МТА Néprajzi Kutató Csoport и Етнографског института

²⁰ Поменимо на овом месту само П. Ластих, О положају Срба у Мађарској, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, ур. Војислав Становчић, САНУ, Научни скупови СХ, Одељење друштвених наука 25, Београд, 2005, 187-234.

²¹ О проучавању Срба у Мађарској од стране Етнографског института САНУ, Београд, видети и Душан Дрљача и М. Прелић, *Искуства Етнографског института у проучавању Срба у окружењу*, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, САНУ, Научни скупови СХ, Одељење друштвених наука 25, Међуодељенски одбор за проучавање националних мањина и људских права, Војислав Становчић (уредник), Београд 2005, 281-290.

²² Драгана Радојичић, *Проучавање српске мањине у суседним земљама. Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*. Београд: САНУ, 2005:111-117.

САНУ, али је нажалост био кратког века: једнострано је раскинут средином 1990-их година.

Говорећи о покретању посебних мањинских часописа на властитом језику, у Мађарској је за Јужне Словене (Србе, Хрвате, Словенце) излазио годишњак *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, укупно 10 бројева, око којег су се, у мањем броју, окупљали и српски истраживачи. Заједничко компаратистичко разматрање српско-хрватске проблематике (језичке, обичајне, фолкорне, музичке) било је са становишта мађарске етнографије пожељно и корисно и изнедрило је за Србе у Мађарској значајна, већ помињана дела Тихомира Вујичића и Марије Киш, као и Ђуре Шарошца и Ђуре Франковића, о којима ће бити речи у другом делу овог текста. Јужнословенско обједињавање испољило се и приликом оснивања Матичног музеја „Дороћа Канижаи” (Kanizsai Dorottya Múzeum) у Мохачу за хрватске, српске и словеначке етничке скупине, не само у Барањи, већ у целој Мађарској.

Аналитички преглед по насловима (етнолошких) чланака и монографија објављених у Мађарској (1975–2011)

Последњих деценија унутар заједнице Срба у Мађарској учињени су веома велики напори и одрицања како се у истраживањима из области етнологије не би заостајало за другим, бројчано присутнијим мањинама (Словаци, Хрвати), које су на располагању имале већу и можда још важније континуирану, стручну и финансијску помоћ матичних земаља. Међутим, српска заједница у Мађарској поседује значајне ресурсе: пребогате збирке и фондови Музеја и Архива Будимске епархије и билингвалну истраживачку елиту (углавном потомке образованих народних свештеника и учитеља), посвећену раду за заједничке циљеве. Неоцењиву вишедеценијску помоћ пружали су им и данас пружају: Эрне Еперјеши и Игор Грин, двојица Ласла – Коша и Шашвари, двојица Ђура – Франковић и Шарошац, који нас је 2011. нажалост напустио.

Од велике користи за струку су тематски зборници – чланци и расправе који су представљали документоване одговоре на задате теме. Аналитички преглед по насловима чланака и расправа објављених у Мађарској, у последње четири деценије, обухвата највећим делом четири едиције: зборнике радова са осам међународних етнолошких конференција у Бекешчаби (МЕК), објављиваних у тематским зборницима од 1975. до 2004. године, тематски број часописа Етнографског института МАН из Будимпеште *Folklór és tradíció* из 1994. који садржи радове V мађарско-југославенске конференције фолклора (FeSГ), десет бројева *Етнографије Јужних Славена у Мађарској* од 1975. до 1993. године (ЕЈС) и до сада објављених, почевши од 1997. године, шест бројева *Етнографије Срба у Мађарској* (ЕС). Свесни смо да овај сумарни преглед није ни издалека целовит. Недостаје му на пример преглед чланака из редовног, годишњег *Српског календара* у коме је за етнолошку струку значајно неколико рубрика: хроника, времеплов, историја, и, ван сумње, годишњи извештај о раду српских самоуправа из различитих насеља у Мађарској, којих је после последњих локалних избора основано чак триде-

сет шест. Нису узети у обзир ни текстови објављени у *Српским народним новинама* (од 2009. године *Српским недељним новинама*), распоређени по рубрикама: теме и догађаји, култура, из наше историје, баштина, који такође представљају значајан истраживачки извор. Изостао је и преглед радова са I и III мађарско-југословенске фолклорне конференције, објављених у двотомним издањима часописа *Folklór és tradíció* (Будимпешта, бр. 1-2, 1984/1985 и бр. 5-6, 1987. година)²³ и многи други, а највећи недостатак је што анализи нису подвргнути наслови чланака и расправа о Србима у едицијама на мађарском језику, као и у неким другим публикацијама. Поред чланака, други, веома значајан део радова о Србима у Мађарској представљају монографије синтетичког карактера, које такође нису могле бити све обухваћене овим прегледом – избор је непотпун и нужно субјективан. Па ипак, уверни смо да је, и овако половично, могуће указати на главне токове и основне смернице у раду на пољу етнологије Срба у Мађарској. У последњој деценији XX века истраживачи су се све више усредсређивали на монографске обраде етнолошких тема, испитујући их само у једном насељу као евентуални увод у неку будућу комплексну монографију рекогносцираног места, што је од посебног значаја за она насеља у којима је Срба све мање.

Проблематику којом се бавимо било је најупутније разврстати у неколико одељака:

(1) Чланци, расправе и прилози ширег значаја (они који се односе на укупну културу српског народа, као и они који се тичу шире проблематике културе и идентитета националних мањина, дакле нису специфично везани за српску заједницу у Мађарској); (2) чланци и прилози о култури и идентитету Срба у Мађарској; (3) чланци о *другима* – Цинцарима и Грцима, Буњевцима и Шокцима, као и Ромима који живе међу Србима у Мађарској; (4) чланци и расправе о српско-мађарским културним и етничким односима; (5) обраде етнографских тема, по насељима; (6) синтетичка дела.

Овом приликом изоставићемо категорију (3), а категорију (1) ћемо представити скраћено, да бисмо се концентрисали на оне области које су од највећег значаја за етнологију Срба у Мађарској.²⁴ Интегрална анализа садржаја ових часописа биће објављена на другом месту.

(1) Чланци, расправе и прилози ширег значаја:

Ови текстови већином се односе на етнолошке проблеме – културу, идентитет, свакодневни живот, фолклор и сл. – српског народа у целини. Теме које се обрађују су празновање Видовдана, традиција свирања у гусле, итд. На општију проблематику истраживања националних мањина у Мађарској односи се текст *30 година етнографских истраживања националних мањина у Мађарској* (Атила Палади-Ковач, ЕС 5/2006, 9-11). У ову групу можемо сврстати и сећања на Тихомира Вујичића из пера Ернеа

²³ II и IV конференцију организовао је Хунгаролошки институт из Новог Сада. Радови су публиковани у часопису *Hungarológiai Közlemények* на мађарском језику. В. рад Марије Киш у овом зборнику.

²⁴ Приликом навођења у загради је наведено презиме аутора (уколико се већ не помиње у тексту), скраћеница назива едиције и њен број (римски или арапски) и година издања, и на крају ознака страна.

Еперјешиа (ЕС 2/1999, 161-165), односно осврт на његову заоставштину од стране Габора Ередича (ЕС 2/1999, 167-172), с обзиром на Вујичићев значај.

(2) Чланци и прилози о култури и идентитету Срба у Мађарској:

Више од 30 чланака у овим едицијама је о Србима (у неким насловима Србима и Хрватима) у Мађарској, њиховом распрострањању, историјату, проучавању њиховог живота и обичаја.

У погледу распрострањања, од веома великог значаја су радови наших мађарских колега: о Србима међу другим народима у Барањи (Szabó, МЕК VII 2001, 462-474); један од највреднијих чланака за проучавање Срба на угарским просторима је онај о спорадичним јужнословенским скупинама у северном и источном делу Мађарске Ласла Шашварија (ЕЈС 5/1982, 171-189), у којем аутор указује на историјско присуство Срба у Мишколцу све до средине XIX столећа, а у околини Дебрецина од XV века до 1730. године; исти писац се веома квалификовано огласио радом о подунавским Србима (ЕС 6/2011, 135-143), а Ђуро Шарошац је објавио своју расправу о Јужним Славенима у Мађарској (ЕЈС 2/1977, 7-36).

Историјатом проучавања Срба бавили су се Ласло Коша и Марија Киш. Коша је писао о етнографији јужних Славена у погледу новијих истраживања (ЕЈС 3/1979, 21-33), а Марија Киш је у два наставка публиковала своје прилоге из историје етнографских истраживања Срба и Хрвата у околини Будима (ЕЈС 4/1982, 43-50 и ЕЈС 5/1982, 7-19); Душан Дрљача се осврнуо на проблематику проучавања Срба у Мађарској (МЕК IV/1991, 131-137), а такође написао и прилог проучавању њиховог живота и обичаја (FesT VII/1994, 346-355). У ову групу радова може се убројати и рад Габора Ередича о сакупљачком раду Беле Бартока међу банатским Србима (ЕС 3/2001, 9-15). Такође, 2005. године, поводом 30 година обнављања народносних секција у Мађарском етнографском друштву, објављене су кратке ретроспективе уредника *Етнографије Срба у Мађарској* – Ерне Еперјешиа и Борислава Руса (ЕС 5/2006, 15-20; 21-25).

Младена Прелић је у првом броју ЕС објавила своју пилот-расправу о идентитету српске заједнице у Мађарској (ЕС 1/1997, 24-42), а затим и о матерњем језику Срба у Мађарској (ЕС 3/2001, 98-107) и о идентитету и култури у народносној традицији ове групе (ЕС 5/2006, 63-76). Овој групи чланака треба прибројати и рад о етничким стереотипима Срба у Мађарској (Прелић, МЕК V/1995, 326-329), о стратегијама етничког идентитета те групе (Прелић, МЕК VII/2001, 577-582), и прилог о истакнутим српским интелектуалцима ван матичне земље (Дрљача, ЕС 2/1999, 152-158).

Свакодневни живот, обичаји и фолклор представљају уобичајена истраживачка интересовања етнолога. О томе има више радова: о српским земљорадничким задругама у Барањи чланак је објавио Атила Марфи (ЕС 5/2006, 169-182), о свакодневном животу Срба у Мађарској је рад младе сараднице ЕИ САНУ Милесе Стефановић-Бановић на основу архивских извора (ЕС 6/2011, 121-134), о резултатима анкете о обичајима коју је спровела међу средњошколцима у Будимпешти писала је Цвета Вуковић (ЕС 6/2011, 209-222), а о Лазаревој суботи и врбици – Боровој Рус (ЕС 3/2001, 68-77). Упоредне податке о додолама код Срба и Хрвата у Мађарској налазимо у тексту Ерне Еперјешиа (ЕС 5/2006, 31-50). О играма Срба у Поморишју је

писао Ласло Фелфелди (ЕС 1/1997, 43-69). Захваљујући највише вишедеценијском преглаштву Игора Грина (и још неких истраживача из старог завичаја), српске јуначке песме, посебно југоисточног Алфелда, свестрано су проучене. Игор Грин је у зборницима бекешчабанских конференција објавио више радова из проблематике српске народне поезије: о српској и хрватској традицији у народном песништву (МЕК IV/1991, 208-212), о патриотским народним песмама међу Србима у Поморишју (МЕК VI/1998, 277-282); о истим и различитим елементима у народној поезији Срба и Хрвата (МЕК VII/2001, 538-543), и о новијим подацима за циклус Краљевића Марка (МЕК V/1995, 374-378). Објавио је расправу: српске народне песме југоисточног Алфелда у два броја *Етнографије Јужних Словена у Мађарској* (ЕЈС 2/1977, 92-112 и ЕЈС 3/1979, 34-59). Слично је и са знањима из митологије Срба у Мађарској, које је зналачки и у прегрштима (уз хрватска) бележио и тумачио Ђуро Франковић: о улози ковача у народној традицији (ЕС 2/1999, 7-41), о боговима у крошњи дрвећа (ЕС 6/2011, 49-57), о светом Николи као Велесовом двојнику (ЕС 6/2011, 58-80). Једна од великих Франковићевих заслуга је и низ изузетно прецизно забележених исказа српских казивача и казивачица, претежно из насеља на југу Мађарске: Вемена, Липове, Медине, Мечке, Мохача, који ће бити поменути на одговарајућем месту.

У Прилозима часописа *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* који је објављиван двогодишње (бројеви 1-8) редовно су излазили извештаји о раду јужнословенских истраживачких табора, прилози о отварању музеја посвећених мањинама, рецензије научних публикација, хронике и некролози. Бројеви 9 и 10 посвећени су у целини изврсној студији Ђуре Франковића: *Митска бића у подравских Хрвата – Народна предаја* (Будимпешта, 1990) и садржајној монографској збирци 280 народних *молитвица*, забележених у Хрвата, Срба и Словенаца (Будимпешта 1993). Франковић је за ову своју монографију податке о Србима у Чобанцу, Дески, Мађарбоји, Медини и Мохачу добио од 6 казивачица и 1 казивача.

(4) Значајну групу представљају радови који се односе на проблематику *српско-мађарских етничких и културних веза*, највише везаних за обичаје и фолклор. Већина (осам) је објављена у зборницима са конференције у Бекешчаби, а пет у VII броју FeST-a. Наводимо о чему је реч у њима: Олга Пенавин пише о језику Мађара у Југославији (МЕК III/1986, 602-617), Магдалена Веселиновић-Шулц о фолклору националних мањина (МЕК III/2 1986, 642-650), као и о почецима и развоју фолклористике (МЕК V/1995, 196-198) у Војводини, а Едит Петровић износи резултате проучавања мађарско-црногорских етничких односа у Бачкој (FeST VII/1994, 253-261). Ту су затим чланци о обичајима у Потисју – паралеле и разлике (Триполски, МЕК VI/1998, 361-365), о капи *чако* (Николић, FeST VII/1994, 239-247), о ивањским ватрама у Бачкој (Триполски, FeST VII/1994, 84-88). Следе још два чланка М. Веселиновић-Шулц – један о мађарским и српским народним баладама у Војводини (МЕК VI/1998, 517-519), а други о Марку Краљевићу и његовом родном граду Прилепу (FeST VII/1994, 233-236). Професор Ђурђица Петровић нас је упознала са мађарским културним добрима у Дубровнику (FeST VII/1994, 167-170), Геза Триполски са мађарским етнографским музејем у Сенти (МЕК V/1995, 191-195), а Мирослав Нишкановић са »мађарским«

гробљима у Подунављу и Посавини (МЕК VI/1998, 213-215). Упоредним проучавањем српских и хрватских и мађарских обичаја у Мађарској бавили су се највише Ерне Еперјеш и Марија Киш, а из Војводине Олга Пенавин, Магдалена Веселиновић-Шулц, Карољ Јунг, Геза Триполски итд. Овде још наводимо рад о везама мађарског обичаја *palázolás* с полажеником у Срба и Хрвата (М. Киш, ЕСЈ 6/1984, 67-73), о јужнословенским и мађарским паралелама оријенталног свадбеног обичаја у Помазу и Чобанцу: кумови на јастуцима за свечаном трпезом (М. Киш, ЕЈС 8/1987, 63-69), есеј о српскохрватским народним песмама о Хуњадију (Веселиновић-Шулц, ЕЈС 7/1985, 193-198), о јужнословенско-мађарском свадбеном обичају умивања / поливања сватова у зору након свадбе (Јунг, ЕЈС 7/1985, 171-191). О интернетничким односима Срба и Мађара сведоче и радови Душана Дрљаче о национално мешовитим браковима Срба у околини Будимпеште (Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 295-310), и Младене Прелић о српско-мађарским браковима у Будимпешти и околини у чланку објављеном на мађарском (МЕК VI / 1998, 483-488) и затим на српском језику (ЕС 2/1999, 106-113).²⁵

(5) Чланци сврстани по насељима:

Један од писаца ових редова 1994. године је у писменом облику предложио да се приступи обради што више етнографских тема у највећем могућем броју насеља.²⁶ Од тада је овај посао свакако напредовао. Разуме се да је требало одабрати најактуелнију тему за дато насеље и подржати најспремнијег, по могућству завичајног истраживача («инсајдера»). Почетни резултати таквог рада били би солидан увод за припрему већих подухвата као што су комплексне монографије на којима се ради неколико година. За нека насеља су већ тада постојале реалне научне претпоставке за њихову синтетичку обраду у виду монографије (Ловра, Батања, Деска, Сентандреја, Табан...) и за нека од њих неопходно је било ангажовати образоване припаднике заједнице, међу свештенством, наставницима и јавним радницима, уз свеприсутну и добродошлу помоћ мађарских колега, зналаца нашег језика.

Монографије насеља (градова и њихових квартова, села или њихових делова, па чак и појединих на пример сакралних објеката у њима, школа), у којима је описан живот српског (и не само српског) народа, а нажалост често и његово нестајање, од прворазредног је значаја за етничку историју Срба у Угарској / Мађарској. За већину радова чији су аутори «инсајдери» може се рећи да су плод не само вишегодишњег боравка у описаној средини, већ и привржености према завичају и људима, што се често очигледно види у стилу њихових излагања. Најзад, признање заслужују одлуке да се преведу нека савремена, на мађарском језику објављена етнографска дела о Србима у Мађарској.

Највише је стручних и научних чланака објављено о Батањи (13), у часопису *Folklór és tradíció* VII и у публикацијама Бекешчабанских конфе-

²⁵ Српска верзија објављена је први пут у зборнику: *Етнички и етнокултурни контакти у панонско-карпатском простору*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања 42, Београд, 1997: 81-89, а у ЕС2/1999 је прештампана.

²⁶ Д. Дрљача, *Живот и обичаји Срба у Мађарској према описима и монографијама насеља*. У: *Folklór és tradíció* VII, 1994, 346-355

ренција (2+5), као и у *Етнографији Јужних Словена* односно *Етнографији Срба у Мађарској* (6). Али пођимо редом по насељима:

Марија Киш је најпре објавила рад о традиционалним обичајима Срба у Бати (МЕК IV/1991, 263-264), а шест година касније и о годишњим обичајима у истом месту (ЕЈС 1/1997, 13-23). О Србима у Батањи највише чланака су написале Мирослава Лукић-Крстановић и Мирјана Павловић. Чланци су о изворима за проучавање мањина у Батањи (Лукић-Крстановић, FeST VII/1994, 279-282), о етничком идентитету (Павловић FeST VII/1994, 269-278), о унутаретничким и међуетничким контактима Срба у Батањи (Лукић-Крстановић, МЕК V/1995, 281-285), о чиниоцима српског идентитета (Павловић, МЕК V/1995, 316-321), о релацији ми-други међу Србима у Батањи (Павловић, МЕК VI/1998, 216-220), о свакодневним причама и легендама (Лукић-Крстановић, МЕК VI/1998, 181-185), о мањинским институцијама Срба у Батањи (Павловић, МЕК VII/2001, 246-250). Шест чланака и расправа о Србима у Батањи објављено је у последњој деценији у *Етнографији Срба у Мађарској*. Најпре су М. Лукић-Крстановић и М. Павловић заједнички сачиниле преглед етнолошких истраживања Срба у Батањи (ЕС 3/2001, 28-42), затим је следио чланак Софије Ракић о говору Срба у Батањи (ЕС 3/2001, 43-51). Јован Јерков се потрудио да нас упозна са делом материјалне културе, пишући о моченју (топљењу) конопље Срба у Батањи (ЕС 3/2001, 118-123). Три чланка су о обичајима: божићним (Лукић-Крстановић и Павловић, ЕС 4/2003, 85-98), и ускршњим (Павловић, ЕС 5/2006, 51-61), крсној слави (Ђенеш-Екбауер, ЕС 6/2011, 22-28).

Чланак о српској вероисповедној школи у Батосеку Цвете Вуковић (ЕС V/2006, 149-154) појавио се пре него књига Милана Дујмова *Срби у Батосеку*. О поменутој књизи је угледни писац Стеван Бугарски објавио изузетно похвалну рецензију (ЕС 6/2011, 273-276). О Будиму у прошлости је чланак о српским породицама у том насељу (Ракић, ЕС 5/2006, 127-140), као и чланак Данила Урошевића о старом Табану (ЕС 6/2011, 187-208), а ту је и опширан чланак о обнови светосавских прослава у Будимпешти (Прелић, ЕС 2/1999, 42-56).²⁷ Слободан Зечевић је писао о неким обичајима Срба у околини Будимпеште (*Гласник Етнографског музеја* 33, Београд 1977, 109-122). На околину Будимпеште односи се и етнолингвистички поглед на Србе на Чепелској ади који је представила Биљана Сикимић (ЕС 4/2003, 39-48). О натписима на српским надгробним споменицима у околини Будимпеште и Барањи писао је Ђуро Шарошац (ЕС 1/1997, 91-101). Ђуро Франковић је српску етнологију у Мађарској задужио са неколико својих документованих прилога о Барањи у целини, о местима где Срби живе или су живели, о појединим барањским темама. Из Вемена (и Медине) је животна прича О.М., забележена у дијалекту (ЕС 4/2003, 176-190). О демографским подацима везаним за манастир Грабовац драгоцен чланак је написао Живојин Гавриловић (ЕС 5/2006, 163-168), а матуранткиња српске гимназије у Будимпешти Татјана Новаковић се позабавила судбином својих предака, оптаната из Доње Нане код Грабовца, одсељених у Срем (ЕС 6/2001, 180-186). Мађарски колега Антал

²⁷ Овај текст (*Обнова светосавских прослава код Срба у Мађарској*) је прештампан из *Гласника ЕИ САНУ*, XLVII, Београд, 1998: 121-134.

Јухас објавио је студију о дешчанским бродотегљачима, попут оних на Ђердапу на Дунаву или бурлака на Волги (ЕЈС 7/1985, 68-108). О говорима Срба у Дески чланак је написала Софија Ракић (ЕС 3/2001, 52-67), а Боривој Рус је био и остао хроничар народног живота Срба у Дески, који је у *Етнографији Срба у Мађарској* објавио радове о жетвеним, свадбеним и ускршњим обичајима (ЕС 5/2006, 141-148; ЕС 2/1999, 57-74; ЕС 4/2003, 99-106). Српску цркву у Коморану прецизно и са дубоким познавањем описао је Димитрије Е. Стефановић (ЕС 5/2006, 113-116). Животну причу Софије Миодраговић (рођене Мирковић) из Липове записао је у дијалекту и објавио Ђуро Франковић (ЕС 2/1999, 114-151). Јелена Маринов је пре нешто више од три деценије описала свадбене обичаје у Ловри (ЕЈС 2/1977, 79-92). Животна прича Омерке Марјановић осим на Веман, односи се и на Медину (Франковић, ЕС 4/2003, 176-190). Вредну анализу наратива Саве Сокића из истог насеља даје Марија Илић (ЕС 5/2006, 77-100). Казивање о нечистим силама Миладинке Клаић из Мечке забележио је у дијалекту Ђуро Франковић (ЕС 3/2001, 124-136). Животну причу Анђелке Пејић из Мохача записао је исти истраживач (ЕС 5/2006, 183-189). Франковић је такође изложио драгоцене податке из повијести печујског табачког цеха у којем је било и Срба – чланова (ЕЈС 3/1979, 130-148).

О Помазу је 5 радова: о Јаношу Јанку, и његовом етнографском раду међу Србима у Помазу (Л. Хала, ЕС 3/2001, 16-27), о црквеним матичним књигама Цркве св. Ђорђа у Помазу (Симић, ЕС 2/1999, 75-95 и ЕС 4/2003, 107-116), о ружичалу код Срба у Помазу (Еперјеши, ЕС 1/1997, 70-80), о црквеној слави у Помазу (Радовановић, FeST VII 1994, 248-252). Мира Џорлев описала је божићне обичаје у Сантову (ЕС 6/2011, 29-39), а о књизи Драгомира Дујмова *Сантовачки летопис* штампана је похвална рецензија (Бугарски, ЕС 6/2011, 277-280). Подаци о духовским обичајима Срба у Сантову могу се наћи у раду Стипана Велина (ЕЈС 1/1975, 81-105). Животну причу Милорада Пејина, оптанта из Сирига за штампу је припремио његов син Јован – научни радник (Пејин, ЕС 4/2003, 191-208). Опширну и садржајну рецензију књиге о сентандрејским породицама објавила је Милеса Стефановић-Бановић (ЕС 6/2011, 267-270). Ласло Шашвари доноси архивске податке о Србима у Стоном Београду (ЕС 3/2001, 78-89). Изврстан је рад Милана Дујмова о православним (цинцарским и српским) породицама Фелдвара (ЕС 6/2011, 144-179), чији наставак следи. О Чипу су три рада: о микро-топонимији Чипа (Стефановић, ЕС 4/2003, 79-84), о чипској говорној заједници (Илић, ЕС 6/2011, 98-120), и казивање у дијалекту о говору Срба у Чипу (Илић, ЕС 4/2003, 49-78). Један у низу чланака о развоју школства је и прилог Цвете Вуковић о српској школи у Шумберку (ЕС 5/2006, 155-161), и Ђуре Франковића о народној медицини – казивање у дијалекту Данице Церанић, рођ. Зундановић из Шумберка (ЕС 3/2001, 137-141).

(6) Синтетичка дела:

У светлу онога што је објављено у последње четири деценије о животу и обичајима Срба у Мађарској, чини се разумљивијим што се на тим основама и уз импозантно окупљање истраживачког кадра могло појавити и четрдесетак синтетичких монографских дела, од оних на највишем нивоу до научно-популарних, несумњиве педагошке вредности. Већ је речено да наш

увид није ни приближно целовит, а наше разврставање објављеног изразито је субјективног карактера. Већи број претходно публикованих чланака послужио је као солидна основа и увод у дубље студије, магистарске (М. Прелић, А. Станишић) и докторске (М. Прелић, М. Илић).

Вишегодишња проучавања одликују се усредсређеношћу на најзначајније, ако не и кључне теме из живота српске етничке заједнице у Мађарској (језик и говор, мењање вере и оптирање, породични живот, нестајање Срба у Барањи, и оно што је најтеже: проучавање идентитета). Велике теме прате и литерарна дела наших књижевника у Мађарској, писана психолошким приступом и истинском акрибијом. Овом приликом ћемо читаоца подсетити на недовољно познато социолошко истраживање о српским староседеоцима и савременим досељеницима у Будимпешти,²⁸ као и неопходност објављивања у брошираном облику исцрпних података последњег пописа становништва (Срба) у Мађарској. А кад су монографска издања о Србима у Мађарској у питању, као прво, основно и незаборавно за све који се баве проучавањем српске етничке заједнице су *Сеобе и Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског. Али и све оно што се поново открива: антологија *Бећарац* Младена Лесковца (издање Матице српске у Новом Саду, 1959. и 1979), у којој анализира дела четворице војвођанских антологичара из прве половине XIX века.

Монографска издања разврстана су у неколико група, по тематском опредељењу и научном приступу истраживача:

Од студија изузетне важности и вредности помињемо најпре две о говору и језику: *Говор Срба у Мађарској* од Предрага Степановића (Будимпешта, 2000) и *Усмени дискурс Срба из Чипа: Између колективног и индивидуалног* – докторска дисертација Марије Илић, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2010. године.

Из проблематике оптирања је шест књига, четири о оптирању из Батање, једна магистарска теза о Барањи и једна монографија *Százhalombatta (Бата)* – *Путниково 1924–2004*. Иако све драгоцене и одличне, две представљају највећи допринос науци: прва је *Сеоба у матицу* (књ. I *Оптирање Срба у Мађарској, 1920–1931*; књ. II *Спискови српских оптаната у Мађарској, 1920–1931*. Нови Сад: Матица Српска; Будимпешта: Самоуправа Срба у Мађарској, 2010) од Гојка Маловића, не само по обиму већ и по свеобухватности и научним закључцима, а друга *Воз савести* – роман Драгомира Дујмова о оптирању Срба из Батање (Будимпешта, 2005), који је психолошким поступком представио лик оптанта. Сви остали радови о оптирању су такође на високом стручном нивоу и представљамо их овим редом: *Нова Батања*, колониистичко насеље Срба из Мађарске у источној Македонији (поглавље у публикацији *Војвођани ван Војводине*, ур. Јован Трифуновски и Косовка Ристић, Матица српска, Нови Сад 1961); *Оптирање барањских Срба после I светског рата* – магистарска теза Александре Станишић, одбрањена 2000. године на Филозофском факултету Универзитета у Печују; *Одисеја батањских Срба* (Арт-Пројект, Зрењанин, 2003) је с дубоким разумевањем написана књига Милана Мицића о потуцању дела наших суна-

²⁸ Истраживање су обавили Марина Благојевић и Милан Степанов.

родника; *Szazhalombatta (Бама) – Путничково 1924–2004*. је прави мали истраживачки и издавачки подвиг Ранђела Раше Анђелковића, административног радника, који је и сам пореклом из ових насеља. Иако сагледана из више углова, тема оптирања Срба ће и даље бити привлачна за многе истраживаче и писце.

Своја вишегодишња проучавања Срба у Мађарској Младена Прелић је заокружила докторском дисертацијом о идентитету. Свој главни закључак сажела је у наслову књиге (*Н*)и овде (*н*)и тамо: *Етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века* (Београд, 2008).

И међу значајним делима, у категорији по насељима, има оних изузетних. Ту је пре свега изванредан приручник: *Срби у Будиму и Пешти* (Будимпешта, 1997), свестарног и незаборавног Стојана Вујичића, замишљен као бедекер, али је заправо много више од тога; *Наћи ћу другог* – збирка је приповедака Петра Милошевића о боемском глумарењу младих (Срба) у Будимпешти, крајем миленијума (Будимпешта, 1994); *Срби у Будимском Табану – у сликама*, дело је Данила Урошевића и неколицине знаменитих аутора (Будимпешта, 2003).

Наш мали приказ објављеног у првој деценији трећег миленијума о Сентандреји почињемо сећањима: *Успомене проте Стевана Чампрага*, посебно издање Епархије будимске (Сентандреја, 2001); сентандрејске симболе описали су у истоименој књизи Федора Бикар и Душан Салатић (Нови Сад, 2002); српско песништво представили су Димитрије Е. Стефановић, Милан Степанов, Предраг Степановић и Петар Милошевић (*Рачански зборник 8/9*, Бајина Башта 2004); и још две веома вредне књиге: *Сентандреја у огледалу прошлости* Федоре Бикар (Будимпешта, 2003), и *Из прошлости сентандрејских породица* Александра Бачка (Београд, 2009). У овом контексту треба свакако поменути и књижевни рад Петра Милошевића, односно романе, који откривају на уметнички начин интерпретиране бројне податке везане за средину, менталитет и културу Срба у Сентандреји и околини: *Лондон – Помаз* (Нови Сад – Будимпешта, 1994), *Ми же Сентандрејци: породични рикверцroman* (Нови Сад – Будимпешта, 1997), и *Битка за Сулејмановац* (Будимпешта 2009). *Из прошлости Срба у селу Калазу* дело је Милана Недељкова (Будимпешта, 2003). У овој групи радова истичемо још два: магистарску тезу Младене Прелић, која је објављена под насловом *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века* (Будимпешта, 1995), и напред помену докторску дисертацију Марије Илић о говору у Чипу.

Хрватске и српске етничке скупине у Барањи је водич сталне етнографске изложбе музеја у Мохачу, који је написао Ђура Шарошац (Печуј, 1978); *Историју и етнографију Деске* писали су заједно А. Јухас, А. Беркеш и Боривој Рус (Деска, 1985–1989); невелику студију *Црква Преображења господњег у Десци*, издање поводом 150-годишњице, припремио је Светомир Миличић (Деска, 2009); *Срби у Батосеку – подаци из прошлости* одличан је рад Милана Дујмова (Будимпешта, 2009); *Раскриће Драгомира Дујмова* је психолошки роман о преласку сантовачких Шокаца у православље за којим следи *Сантовачки летопис*, од истог писца, са допуном (Будимпешта, 2010). Међу књижевним делима истиче се и „роман погранични” Предрага Степановића *Живети у Мохачу* (Будимпешта, 2005).

На крају треба још једном поменути невелику, али драгоцену етноко-реолошку збирку *Игре Јужних Словена у Мађарској* Антуна Кричковића,²⁹ као и нажалост недовршено постхумно објављено етномузиколошко дело *Музичке традиције јужних Словена у Мађарској* Тихомира Вујичића (Будимпешта, 1978). Такође је драгоцен допринос етноко-реолошким студијама докторска дисертација Ласла Фелфелдија *Плесне традиције Срба у Поморишју* (превод са мађарског), у издању Самоуправе Срба у Мађарској (Будимпешта, 2003). Од не мањег значаја је и студија Ђуре Шарошца о гробљима, погребним обичајима и надгробним споменицима Хрвата, Срба и Словенаца у Мађарској (*Krónika Könyvkiadó, Pécs 1996–2003*).³⁰

Три су аутобиографска записа, два у издању Библиотеке Животопис, Етнографског института САНУ: *Живот оца Радована*, проте мохачког, из пера његовог унука Милана Степанова (Београд, 1994), и *Аутобиографске белешке Светозара С. Ластића*, приредили Пера и Никола Ластић. Белешке се односе на Печуј и погранична места Мађарбоју и Липову (Београд, 2000). Трећи животопис је временски ближи: *Мој животни пут* од Бошка Колунџије (Будимпешта, 2008).

Четири су публикације у категорији научно популарних дела: *Дани свима знани*, сликовница Пера Ластића и Јасмине Станковић (Будимпешта, 2007), *Срби у Сентандреји*, илустрована мапа др Ивана Стевовића (Сентандреја, 2008); *Сава Текелија, 1761–1842* (Будимпешта, 2011), као и *Сватовац* Ласла Јанка (Помаз, 2001).

Прегледу синтетичких дела додајемо још нека из политичке и културне историје, понека старија која се тичу заједничког јужнословенског организовања и школовања и најзад, наслове научних скупова, који су резултирали зборницима радова:

Едиција *Из наше прошлости*, изашла је у три свеске. У првој, поред других прилога, *Поглавља уз хронику Демократског савеза Јужних Словена* Мише Мандића, дају информативан преглед значајних збивања везаних за јужнословенске мањине у Мађарској, од 1944. до 1975. године (*Из наше прошлости I*, У знаку јубилеја, Будимпешта 1979: 129–184); друга свеска представља студију Љубомира Ластића, *Демократски савез Јужних Словена у Мађарској у периоду од ослобођења до године преокрета (1945–1948)*, (*Из наше прошлости II*, Будимпешта 1980); трећа је посвећена школству Јужних Словена у Мађарској (*Из наше прошлости III*, Будимпешта 1981); *Наша гимназија*, Марин Мандић (Будимпешта, 1996);³¹ *Прилози културној и књижевној повијести Срба и Хрвата у Мађарској* (Будимпешта, 1982); *Срби у Пешти марта 1848* Божицара Ковачека (Будимпешта, 2000); *Мањине у Мађарској*

²⁹ Kricskovics Antal, *Magyarországi délszlév táncok*, Budapest, s.a. Материјал објављен у књизи сакупљан је током 50-их година прошлог века по селима у којима су живели припадници јужнословенских мањина.

³⁰ Такође је занимљив подухват истог аутора да расветли присуство Словена у Подунављу у раном средњем веку у књизи *Slaveni u Podunavlju prije dolaska Mađara i u vrijeme Arpadovića*, *Krónika Kiadó*, 2009.

³¹ Историја школе у Будимпешти, која је у периоду 1950–1993. била заједничка установа Срба, Хрвата и Словенаца у Мађарској. Издање Велеградске хрватске самоуправе у Будимпешти и Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

– *револуција 1956. и доба консолидације Адама Сестација* (Будимпешта, 2004); *Ми и други. Српско-мађарске културне везе*, Каталог изложбе у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду (Београд, 2002); *Друштвене науке о Србима у Мађарској*, Зборник радова округлог стола одржаног 1998, у издању САНУ и Самоуправе Срба у Мађарској (Београд, 2003); *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, САНУ – Мађуакадемијски одбор, ур. Војислав Становчић (Београд, 2005); *Српско-мађарски односи кроз историју*, Зборник радова међународног научног скупа (Нови Сад, 2007); *Живети заједно – из историје заједничког живота Срба и Мађара у Војводини* (Суботица, 2009); Научни скуп: *Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе* (Будимпешта, 2010).

Као што се види из изложеног, више побројаног него успело разврстаног, држали смо се онога што је недавно приметио вишеструко заслужни и неуморни прегалац Борислав Рус, уредник *Етнографије Срба у Мађарској*³² – да се о успеху једне научне дисциплине суди пре свега на основу објављених резултата. Ми смо овог пута незнатно проширили базу података, која дакако и даље није целовита, већ је урађена за потребе отпочињања рада Српског института, док се са изразом библиографије не стигне до данашњих дана. На овом месту свакако треба имати у виду да свако од објављених синтетичких дела о Србима у Мађарској има неупоредиво ширу, па чак и вишеструко бројнију приложену литературу од ове која је овде представљена. Пројектом Музеја Епархије будимске дигитализације постојећих фондова и прикупљањем нове грађе добиће се још знатно више могућности за утемељене закључке и синтезе.

Српски институт ће, уверен сам, ослањајући се првенствено на већ проверене сталне сараднике у Мађарској, којих није мали број, на мрежу билингвалних истраживача – инсајдера (новинара, свештеника, наставника, студената и амбициозних матураната Српске гимназије) истраживања ширити још више, уз наш предлог о стипендирању по једног магистранта или докторанта који се, по искуству, трајно везују за проблематику своје тезе. Што се тиче велике теме каква би била Лексикон културе Срба у Мађарској, тај посао се, као и сва енциклопедијска издања, ради претежно спољним снагама, само треба проценити кад је прави час за његов почетак.

С обзиром да у анализираним публикацијама, објављеним у последње четири деценије, постоје чланци за тек нешто више од половине насеља у којима живе Срби (број дописничких извештаја у *Српским календарима* је двоструко већи), можда би се могао убрзати рад на припреми опширне монографије о Помазу, што би уз договорени завршетак проблемске монографије Батање био значајан успех Института, а такође и подстаћи локалне самоуправе да приступе сакупљању и објављивању грађе о себи.

³² О његовом уредничком раду в. Борислав Рус, *Етнографија Срба у Мађарској - 30 година*, у: *Етнографија Срба у Мађарској* 5, Будимпешта 2006, ур. Е. Еперјеш и Б. Рус.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

39(=163.41)(439)(082)
159.922.4(=163.41)(439)(082)
323.1(=163.41)(439)(082)

НАУЧНИ скуп Етнологија Срба у Мађарској : стање и перспективе (2010 ;
Будимпешта)

Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе / главни и одговорни
уредници Пера Ластих, Драгана Радојичић ; уредници Пера Ластих, Младена
Прелић ; извршни уредник Золтан Бада ; [превод (мађарски језик) Золтан
Бада, Пера Ластих, превод (енглески језик) Гордана Ристић]. - Београд :
Етнографски институт САНУ ; Будимпешта : Српски институт, 2015
([Будимпешта] : Alfa Press Design). - 192 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Зборник радова / Српски институт) (Зборник / Етнографски институт Српске
академије наука и уметности; 29)

На спор. насл. стр.: *Ethnology of Serbs in Hungary: Situation and
Perspectives*. - "Зборник ... садржи радове са научног скупа који је под
истим називом одржан 19. и 20. новембра 2010. године у Будимпешти ..." -->
Предговор. - Тираж 500. - Стр. 7-8: Предговор / Пера Ластих, Младена
Прелић. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз
сваки рад. - *Summaries ; Összefoglalók*.

ISBN 978-86-7587-072-2 (ЕИ)
ISBN 978-963-08-8520-1 (СИ)

1. Српски институт (Будимпешта) 2. Етнографски институт САНУ(Београд) 3.
Мађарско етнографско друштво (Будимпешта). Народна секција
а) Срби - Етнологска истраживања - Мађарска - Зборници б) Срби -
Национални идентитет - Мађарска - Зборници
COBISS.SR-ID 215621388